

Sarmatlar

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Sarmatlar SARMATLAR

Sarmatlar gyrgyz sähralarynda orta çykan skif-sak konfederasiýasynyň bir agzasy hökmünde skifler bilen 400 ýyllap ýaranlykda bolupdyr.

Professor Mirfatyh Zakiýew miladynyň birinji asyryna degişli taryhy çeşmelerde Skifiýanyň Sarmatiýa, bu ýurtda ýaşaýan skif (sak) kowumlarynyňam sarmatlar diýip atlandyrylyp başlandygyny aýdýar.

B.e.öň 500-nji ýyllarda ýaşan Gerodotyň döwründe "Sauromat" diýlip ýatlanýan we olaryň arasynda türki dilli kowumlar bolan roxalans (roks-alanlar=uraksi alan=ekerançy alan), alanlar, siraklar (sary+ak alan), aorlar (awarlar), ýazular (ýazyrlar, oguzlar) we meotlar bolandygyny, gündogar sarmatlarynyň bolsa Orta Aziýa döwletleri bilen, aýratynam Türküstandaky subar we ases taýpalarynyň emele getiren horezmlileri bilen (Huarases/Horasmians) ýakyn gatnaşykda bolandygyny hem sözüne goşýar.

M.Zakiýew skif we sarmatlaryň garym-gatym dilli (türki we arian dilleri) bolandygyny, şeýle-de bolsa olaryň aglabasynyň türki dilli taýpalardygyny, sarmat adynyň hem "sary" sözünden gelip çykandygyny, antik döwürlerde halklaryň başga halklary şular ýaly reňklerine görä atlandyrmagynyň köp duşulýandygyny, şonuň üçinem Gerodot tarapyndanam Sauromat diýlip ady tutulan sarmatlaryň adynyň hem türkmen diline esaslanýandygyny, Gerodot hem sauromatlaryň skif dilinde gepleýändikleri barada ýazandygyny [Gerodot 4-nji paragraf 117], emma muňa üns berilmändigini nygtaýar.

Sarmatlara hiç hili baglanyşygynyň ýoklugyna garamazdan rus patyşasy Pýotr I döwründe "sarmatlar kim?" diýen soraga slawýanlar diýip jogap berilipdir.

XVIII asyrdan slawýan, türk we nemesleriň aslynyň sarmatlardan gelýändigini hakýndaky çaklamanyň öňe sürülendigini, has soňra

skifleriň finleri, sarmatlaryň slawýanlary emele getirendigi baradaky pikiriň orta atylandygyny, XIX asyrdan skiflere türk taýpalar diýip gutarnykly karara gelinendigini, has soňra ýene olaryň eýran dilli halklardan, ylaýta-da oset dilinde gepleýän halklardan diýip hasap edilendigini, emma eýran dillerini juda gowy tanaýan antik döwürdeşler bolan assiriýa, hytaý, grek we hatda pers çeşmelerinde bu pikiri tassyklaýan ýeke delile düş gelinmändigini, eger skifler, sarmatlar we alanlar osetik halklara degişli bolýan bolsa, Ýewraziýanyň çar künjüne ýaýran ýagdaýda osetik ýer atlarynyň we iň bolmanda käbir ýerlerde oset kowmunyň galyndylarynyň galmasynyň gerekdigine ünsi çeken M.Zakiýew, skifler sarmat, sarmatlar bolsa alan, hun, awar, bulgar, kuman, gypjak, oguzlardyr diýip gutarnykly netijä gelýär.

R.K.Kowalew hem şuna ünsi çekýär: ioniýalyklar, grekler, makedoniýalar, rimliler we wizantiýalyklar dürli atlar bilen ýatlanylýandygyna garamazdan, şol bir dilde gürleýän halklar tarapyndan döwlet guruslary we dowamlylyk görkezisleri ýaly, türk taýpalaryň guran döwletlerinde-de şol bir ýagdaý gaýtalanypdyr.

[Seret: "Huns" Encyclopedia of Russian History, 2004]

Türk sözi ýazuw çeşmelerinde b.e.öňki VI asyrdanam öň gelýändigini, heniz I asyryň başlarynda gadymy rimli geografiýaçy Pomponiý Mela tarapyndan Azow deňziniň demirgazygyny "Turcae" diýip atlandyrylandygy [C.Beckwith-2009 "Empires of the Silk Road"] [K.Czegledy-1983 "From east to West"] [P.Golden-1992 "Introduction to the history of the Turkic people"] bu sebitdäki taýpalaryň "Tyrcae" diýilýän "türklerdigi" milady hasaby bilen 77-nji ýylda ýazylan "History of Pliny the Elder" kitabynda-da ýazylan. Şeýle-de tatar alymy Azgar Muhamadiýew antiki eýýamda Türküstan giňişliginde sypat taýdan "döwlet" manysyny aňladýan we ýüzüne "türk" sözi ýazylan zikge pullaryň çykarylandygyny [Problems Of Linguoethnohistory of the Tatar people, Kazan 1995] ýazýar. Miladynyň II asyrynda ýaşan Ptolemeýe salgylanyp, Karpat daglarynda agathyrlaryň (Agathyrs= agaç äri) taýpasynyň, aşakky sebitlerde bolsa ýewropaly sarmatlaryň, häzirki

Moldawiýanyň çäklerinde ýaşaýan aseslere ýanaşyk hunlaryň, Don derýasynyň boýunda sawarlaryň ýaşaýandygyny ýazan Roman Kowalew b.e.öň türki taýpalaryň asla bolmandygyny orta atýan çüýrük pikirleriň düýbünüň boşdugyny subut edýär. Alym türki taýpalaryň Kawkaz-Garadeňiz steplerinde bolmagynyň, şol bir wagtyň özünde Orta Aziýada-da bolmaklarynyň hiç hili çaprazlygynyň ýokdugyny, hytaý we hindi çeşmelerinde "türkleriň ol ýerlerde juda gadymy zamanlardan bäri bardyklaryny" ýazandyklary barada gutarnykly delilleri orta atýar.

Sarmatlar barada aýdylanda "sarmatizm" barada-da durup geçmek gerek. XVIII asyrdan ýüze çykan sarmatizm düşüňjesini orta atan polýaklar özleriniň aslynyň skandinaw halklaryna däl-de sarmatlara birikýändigine, sarmatlaryňam slawýan we fin-ugor halklaryndan emele gelendigine ynanyrdylar.

Häzirki wagtda polşalylaryň ata taýdan genetiki gurluşy seljerilip görüldi. Olaryň 70 göterimi Altaý-Sibir (R1) ata-genini, 3 göterimi Ural-Sibir Ural-Sibir (N) ata-genini we 17-18 göterimi (I) skandinaw ata-genini göterýär. Olarda asly eýranly günorta osetinleriň (G2) ata-genine asla gabat gelinmedi.

Hasan Mamaý "Alans in Pyrenees" makalasynda ruslaryň Demirgazyk Osetiýa diýip atlandyrylan Digoriýasynyň aslynda toksi-tokar-düger bolan türki sözüniň adygeý dilinde aýdylyşdygyny, orta asyrlaryň başlangyç döwründe ol ýerleriň as taýpalaryndan bolan alan-asesleriň ýerleşen ýurdudygyny ýazýar.

Khazaria.com internet saýtynda paýlaşylan "Major studies of Ossetians" atly makalada hem günorta we demirgazyk osetinleriň Y-DNA taýdan özara tapawutlarynyň bardygyna, özem demirgazyk osetinleriň hazarlara we gypjaklara has meňzeýändigine, günorta osetinleriň bolsa günorta kawkaz halklaryna meňzeýändigine ünsi çekilýär.

Halit ÝAŞARKURT.

Terjime eden: Has TÜRKMEN. Taryhy makalalar